

FORTIFICAȚII DIN SECOLELE XIII – XVIII ÎN TREI SCAUNE

BORDI ZSIGMOND LÓRÁND
Sf. Gheorghe

FORTIFICATIONS FROM 13th – 18th CENTURY IN TREI SCAUNE

ABSTRACT

At the current state of research, the 16 fortifications from 13th – 18th century in Trei Scaune, can be divided into the following categories:

1. Fortifications with simple enclosure, with or without gate tower, used in 13th century guarding the trade routes;

2. Ruined Roman camps fortified with palisades and wooden towers, used before the Mongol invasion in addition to the system of stone fortresses, but also as noble residences. After the fifteenth century these fortifications, was mainly used as place of refuge;

3. Fortresses with keeps, center of domains, which have a short operating period (less than two centuries);

4. Border castles provided with towers, built since the 15th century, already adapted to the use of firearms, which operated until almost modern times. From the 17th century, they were supplemented with small fortifications, which were meant to stop the cross-border smuggling;

5. Fortress with bastions, this type is representing by a single fortress, whose main role was to maintain order in the territory.

Cuvinte cheie: cetate, castru, cetate cu donjon, cetate de graniță, cetate bastionară.

Keywords: castle, castrum, fortress with keep, border castle, fortress with bastions.

Cunoscute încă de la începutul secolului al XIX -lea, fortificațiile medievale din Trei Scaune ¹, deși au beneficiat de un număr relativ mare de cercetări și studii continuă să prezinte incertitudini, atât în ceea ce privește datarea, cât și rolul lor.

---

¹ Am utilizat termenul de Trei Scaune, în loc de județul Covasna, datorită faptului că, deși județul modern acoperă în mare parte suprafața entității administrative medievale, unele

Deși au existat inițiative în prima jumătate a secolului al XIX -lea (de exemplu Daniel Scheint ²), cel dintâi care a oferit o descriere în ansamblu a cetăților medievale din Trei Scaune a fost eruditul cercetător Orbán Balázs. În cartea sa sunt menționate 46 de puncte, unde presupunea existența unor fortificații „secuiești”. Tot el a fost acela care a pus problema sistemului de fortificații din secuime, teorie care persistă și în prezent ³. Dintre cele 46 de cetăți și fortificații, pe care le considera la acea dată ca fiind medievale, cercetările arheologice au stabilit că doar în cazul a 14 dintre ele sunt din această perioadă. Celelalte s-au dovedit a fi fie așezări preistorice (Ariușd – Dealul Tyizsk, Olteni – Cetatea fetei etc.), fie fortificații antice (Covasna – Cetatea Zânelor, Comolău – Cetate etc.) sau toponime fără valoare istorică (Belin – Dealul cetății, Zălan – Cetatea cu pivniță etc.).

Observațiile și opiniile sale au fost preluate ca atare de către lumea științifică, aflându-se la baza oricărui studiu în domeniu. Teoria lui Orbán a început să fie pusă sub semnul întrebării începând cu deceniul al treilea al secolului XX, când Alexandru Ferenczi a efectuat un studiu al fortificațiilor din Trei Scaune. Cu această ocazie, bazându-se pe rezultatele periegezelor efectuate, acesta ajungea la concluzia că dintre cele 23 de fortificații vizitate, doar cinci au fost construite în Evul mediu, restul sunt fortificații preistorice sau antice, care cel mult au fost în parte folosite în Evul mediu ⁴.

Cercetările arheologice întreprinse începând cu al Doilea Război Mondial au dus la lărgirea paletelor informațiilor privind fortificațiile din regiune, astfel încât în deceniul al optulea al secolului XX erau enumerate 14 fortificații medievale, încercându-se totodată și realizarea unei tipologii, respectiv periodizarea acestora.

Cetățile au fost împărțite pe baza elementelor de fortificare în patru grupuri distincte: a. cetăți din pământ, cu val și șanț; b. cetăți de lemn; c. cetăți de formă ovală, cu zid de piatră, cu un bastion dreptunghiular la un capăt, înconjurat cu șanț;

---

regiuni ale acesteia – în speță partea sudică, din valea Buzăului a vechiului scaun Sepsi – , aparțin în prezent altor județe (Brașov, Prahova).

² Daniel G. Scheint, *Das Land und Volk der Szeker in Siebenbürgen, in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*, K. A. Hartleben, Pest, 1833.

³ Orbán Balázs, *A székelyföld leírása ... III. Háromszék*, Pest, 1867.

⁴ Ferenczi Sándor, *Régészeti kutatások Háromszék megye váraiban*, în „ACTA”, 1998/1, Sf. Gheorghe, 1999, pp. 189 – 225.

d. cetăți de formă dreptunghiulară, cu un turn într-un colț și cetăți de formă ovală, cu 1 – 2 turnuri rotunde. Se lansa totodată ideea contemporaneității majorității fortificațiilor și existența unui sistem defensiv unitar ridicat de către autoritatea centrală. S-a presupus, de asemenea, că unele dintre fortificații au intrat în posesia nobilimii locale, devenind reședințe ale acestora și centre de domenii ⁵.

În momentul de față nu dispunem de nici o informație cu privire la existența vreunei fortificații din secolele XI – XII în regiune. De altfel, singurele fortificații datate cu siguranță se găseau pe linia Munților Perșani, unde, pe valea Oltului, în regiunea nord-estică a Țării Făgărașului, a existat un lanț de cetăți ⁶, în timp ce la nord de Defileul Oltului de la Racoș au fost identificate turnuri de piatră combinate cu valuri, care au avut rolul de pază și control al drumurilor ⁷. Prima menționare a unei fortificații de piatră din întreg arealul sud-estic Transilvănean, provine din anul 1222 și este legată de Ordinul Teuton ⁸.

Cercetările arheologice efectuate în ultimul secol, au evidențiat existența a cel puțin patru fortificații din piatră în Trei Scaune (Pl.1), care par a-și începe existența în prima jumătate a secolului al XIII –lea.

Bixad – Cetatea Vápa, faza I (Pl. 2/1), se află la vărsarea pârâului Rakotyás în Olt și a fost ridicată în două faze distincte. În prima fază a fost ridicat zidul de incintă, pe suprafața delimitată de șanțurile de apărare a așezărilor preistorice și antice. Câteva fragmente ceramice și un pinten indică folosirea și probabil ridicarea incintei în cursul secolului al XIII –lea ⁹.

Într-o fază ulterioară a fost adăugat pe latura nordică un turn cu zidurile groase de 1,5 m, având dimensiunile interioare de 3 × 3 metri. Pe baza descoperirilor

---

⁵ Székely Zoltán, *Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei*, în „Aluta”, 8 – 9, 1976 – 1977, Miercurea Ciuc, 1977, pp. 52 – 110 (în continuare: Székely 1977).

⁶ *Castrum Alamgen*, neidentificat pe teren, dar atestat documentar în anul 1211 (DIR. C., vol. 1, p. 151) și cetatea de la Ungra, cercetată în anul 1980 (Radu Popa – Radu Ștefănescu, *Șantierul arheologic Ungra*”, în „MCA”, 14, 1980, pp. 496 – 503).

⁷ Bordi Zsigmond Lóránd, *Fortificațiile medievale timpurii din Pădurea Rica. Turnul estic*, în „ACTA SICULICA 2007”, Sf. Gheorghe, 2008, pp. 287 – 300; Sófalvi András, *Kustaly vára*, în “Castrum Bene”, 2009, 1, pp. 5 – 30.

⁸ Gheorghe Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972, p. 25.

⁹ Székely 1977, p. 61.

de factură medievală de pe teritoriul cetății, folosirea sa poate fi datată pentru secolele XIV – XV.

Malnaș – Cetatea Herec sau Mikó (Pl. 2/2), se află pe Vârful Cetății de lângă gara CFR Malnaș. Incinta ovală, având ziduri groase de 2 m, cu dimensiunile de 185×80 m, este înconjurată de un șanț dublu. Accesul se făcea de pe latura sud-estică, printr-un turn de poartă cu dimensiunile de $6,45 \times 7,25$ m. Din cetate provin fragmente ceramice din prima vârstă a fierului și un denar emis de regele Andrei II, descoperit pe nivelul de călcare a turnului porții ¹⁰.

Saciova – Cetatea Saciova (Pl. 2/3). Fortificație de mici dimensiuni (46×34 m), care se înalță pe un bot de deal aflat deasupra izvorului pârâului Saciova. În interiorul ei, o movilă de dărâmatură presupune existența unui donjon sau turn de poartă. Cercetările efectuate nu au adus la lumină vestigii arheologice, reușind să stabilească doar faptul că are ziduri de piatră legate cu mortar. Pe baza asemănării cu cetatea Herec, ar putea fi datată în secolul al XIII –lea ¹¹.

Ariușd – Cetatea Csókás (Pl. 2/4). Fortificația cu dimensiunile de 60×20 m se găsește pe o terasă înaltă, la nord de localitatea Ariușd. A fost fortificată pe latura sa vestică cu un zid de piatră în formă de potcoavă, neobservabil pe celelalte laturi. Este o fortificație medievală ridicată pe o așezare din prima vârstă a fierului, care a fost distrusă probabil la 1241, în timpul invaziei mongole ¹².

Niciuna dintre fortificațiile menționate nu este atestată în documentele vremii. Principala caracteristică a acestor fortificații timpurii este faptul că în timpul ridicării lor constructorii au luat în seamă posibilitățile oferite de teren. Un exemplu specific este cetatea Herec de la Malnaș, în cazul căreia cortina ovală se înscrie pe o curbă de nivel aflată la câțiva metri sub vârf. Același lucru se poate constata și în cazul cetății de la Saciova.

În cazul cetății Vápa de la Bixad, forma și dimensiunile cortinei au fost determinate de șanțurile așezării preistorice și antice peste care a fost ridicată. Același mod de construcție se poate constata și în cazul cetății Csókás de la Ariușd.

---

¹⁰ Székely 1977, pp. 59 – 60.

¹¹ Székely 1977, pp. 61 – 62.

¹² Székely Zoltán, *Sistemul de fortificare la așezarea neolitică de la „Tyiszk” și la cetatea feudală „Csókás” în satul Ariușd*, în „Aluta”, 12 – 13, Sf. Gheorghe, 1981, pp. 39 – 49.

Opiniile cercetătorilor se împart cu privire la faptul dacă cetățile timpurii din regiune au fost ridicate din ordinul puterii centrale, din inițiativa comunităților sau al vreunui potentat local. Lipsa izvoarelor scrise și materialul arheologic sărăcăcios găsit în ele lasă deschisă această polemică, deși în momentul de față posibilitatea ca ele să fi fost cetăți regale pare a fi cea mai plauzibilă.

Trebuie remarcat faptul că toate fortificațiile medievale timpurii se înalță în partea occidentală a regiunii, la est de axul orientat nord-sud al coamei Munților Bodoc negăsindu-se niciuna. Această așezare în teren a cetăților exclude posibilitatea ca ele să facă parte dintr-un sistem de graniță, orientat spre est, în direcția Pasului Oituz. Rolul lor pare să fi fost controlul unei artere comerciale și militare, având axul nord-sud, care se racorda cu zona centrală a Transilvaniei prin pasurile fortificate din Perșanii nordici, ieșind în afara arcului Carpatic prin Pasul Buzău și se suprapunea într-o oarecare măsură vechiului drum al limesului roman.

Alături de cetățile de piatră nou construite, trebuie să luăm în considerare și alte fortificații din regiune, care până acum au ieșit din orizontul de cercetare al specialiștilor medievști: ruinele castrelor romane. Acestea, patru la număr (Boroșneu Mare ¹³, Brețcu ¹⁴, Comalău ¹⁵ și Olteni ¹⁶), au beneficiat în cursul ultimului secol de cercetări sistematice, publicate în numeroase studii și articole, dar cu excepția castrului de la Olteni ¹⁷ în niciunul dintre ele nu a fost menționată existența prezenței umane în Evul mediu.

Castrul de la Boroșneu Mare ¹⁸, a fost un castru auxiliar, cu dimensiunile de cca. 90 × 70 m, situat în partea sudică a regiunii, către Pasul Buzău. Castrul a fost locuit după abandonarea provinciei Dacia de către purtătorii culturii Sântana de

---

¹³ Nicolae Gudea, *Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte*, în „Jahrbuch des Römisch – Germanischen Zentralmuseums zu Mainz”, 44, Mainz, 1997, p. 64 .

¹⁴ *Ibidem*, pp. 62 – 63.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 64 – 65.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 61 – 62.

¹⁷ Székely Zoltán, *Castrul de la Olteni. Noi rezultate ale cercetărilor de teren din anii 1987 – 1988*, în „Arheologia Moldovei”, XVI, 1993, p. 280; Székely Zoltán, *Az Oltszemi római tábor (Háromszék – Kovászna megye) 1987 – 1988 évi ásátások*, în „Communicationes Arhæologicae Hungariæ”, 1993, pp. 51 – 53.

¹⁸ Pentru cea mai recentă prelucrare a istoricului și materialelor vezi: Bordi Zsigmond Lóránd – Alexandru Popa, *Castrul roman de la Boroșneu Mare: o sută de ani de la prima cercetare arheologică sistematică*, în „ACTA SICULICA 2012–2013” (sub tipar).

Mureș – Cerneahov (secolele III – IV), după care a fost abandonat complet. Ruinele castrului se prezentau în evul mediu sub forma unor valuri de pământ, înconjurate de șanțul de apărare parțial umplut (Pl. 3/1). Din interiorul castrului au ieșit la suprafață fragmente ceramice aparținând unor oale ¹⁹ modelate pe roata înceată, databile pentru secolele XIII – XIV, respectiv un fragment de ulcior din secolul al XIV – lea ²⁰ și unul din secolul al XV –lea ²¹. Nu dispunem de date cu privire la demantelarea completă a ruinelor, dar se poate presupune că aceasta a avut loc în cursul secolelor XV – XVI, pietrele excavate fiind folosite la construcțiile locale, respectiv – probabil – la ridicarea cetății de la Leț.

Castrul de la Comalău, de formă pentagonală (70 × 70 × 40 × 50 × 20 m), se găsește pe marginea unei terase înalte, lângă localitatea Reci, în zona centrală a regiunii. Fortificația este separată de restul terasei printr-un șanț de mari dimensiuni (lățime 50 m, adâncime 10 – 12 mm), cu secțiune trapezoidală (Pl. 3/2). A fost cercetată în cursul anilor 1942 și 1943 de către Székely Zoltán, care în volumul dedicat rezultatelor cercetării ²², menționa doar existența materialelor arheologice de factură romană și din perioada migrațiilor. În cursul reevaluării și studierii materialului arheologic de la Comalău, s-a putut stabili că și în acest caz avem de-a face cu o prezență medievală destul de intensă, concretizată prin fragmente de oale ²³ și ulcioare ²⁴, datând din secolele XIII – XIV. De asemenea, forma și dimensiunile șanțului ce înconjoară fortificația par a fi mai degrabă medievale, decât romane.

Ruinele fortificației par a fi folosite ca un punct de control al vadului de peste Râul Negru, pierzând-și probabil rolul după secolul al XV -lea, dar putând fi

---

¹⁹ Colecția Muzeului Național Secuiesc (în continuare MNS) din Sf. Gheorghe, Nr. Inv. 4.058 (2 buc.), 4.067 (2 buc.), 4.068, 4.088 (2 buc.), 5.600, 11.311 – 11.312, 13.138, 16.665 (12 buc.), 16.666 (4 buc), 16.677 (6 buc.).

²⁰ MNS, Nr. Inv. 16.677.23.

²¹ MNS, Nr. Inv. 16.677.29.

²² Székely Zoltán, *A komollói római tábor*, Cluj, 1943.

²³ MNS, Nr. Inv. 2.259 (7 buc.), 9.906, 9.946, 13.869, 13.878, 13.887, 13.900, 13.942 și 13.954.

²⁴ MNS, Nr. Inv. 9.945, 13.889 și 13.899.

folosită ca cetate de refugiu ²⁵ în secolele ulterioare. Ruinele castrului au existat într-o formă aproape neschimbată până în jurul anului 1819, când au fost scoase până la fundații, materialul rezultat fiind folosit la realizarea drumului ce leagă Brașovul de Tg. Secuiesc ²⁶.

Ruinele **castrului de la Olteni** ²⁷, de formă ușor trapezoidală (142 × 92,5 m), a fost folosite probabil încă din secolul al XIII –lea ca reședință fortificată a strămoșilor familiei Mikó. Este foarte probabil, că în incinta ei se găsea conacul familiei, care a fost jefuit de către secuii din scaunul Sepsi în anul 1342 ²⁸ și 1359 ²⁹, întărit ca proprietate cu drept secuiesc în anul 1366 ³⁰.

Singurele amenajări medievale documentate sunt un turn de mici dimensiuni (3,5 × 3,5 m, cu zidărie groasă de 0,90 m), nedatat, ridicat pe latura estică (Pl. 4/1), și o clădire cu mai multe încăperi, de asemenea fără o datare concludentă, în partea centrală a incintei. Din datele de care dispunem, se poate stabili că ruinele castrului se păstrau în condiții de conservare relativ bune și la sfârșitul secolului al XVIII –lea, ele fiind demolate complet în jurul anului 1827, cu ocazia construirii castelului actual ³¹.

Ruinele **castrului de la Brețcu** (178 × 141 m), se păstrează în condiții excepționale și în prezent, sub forma unui val patrulater, având la bază lățimea de cca. 6 metri și o înălțime cuprinsă între 3 și 3,5 m (Pl. 4/2). Castrul a fost cercetat în mai multe rânduri, iar materialul arheologic publicat este de factură preistorică și antică ³². Deși în incinta castrului se găsesc și alte fragmente ceramice decât cele menționate, acestea sunt prea fragmentare pentru a le data cu certitudine. Pe baza lor trebuie să presupunem că în cursul cercetării au ieșit la suprafață și materiale

---

²⁵ Trebuie menționat faptul că niciunul dintre satele aflate pe o rază de 5 km în jurul castrului, deși se afla pe un drum intens circulat în Evul mediu și epoca premodernă, nu a ridicat fortificații în jurul bisericii.

²⁶ *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye. Székelyföld és térsége. I. Kovászna megye*, Redactor: Csáki Árpád, Sf. Gheorghe, 2012, p. 112.

²⁷ Vezi nota 17.

²⁸ DIR. C., veacul XIV, vol. IV, pp. 98 – 99.

²⁹ *Székely Oklevéltár*, VIII, 1934, pp. 21 – 23.

³⁰ DRH. C., vol. XIII, pp. 62 – 64.

³¹ Székely Zoltán. *Az Oltszemő római tábor ...*, 1993, p. 51, 53 și nota 1.

³² Nicolae Gudea, *Castrul roman de la Brețcu*, în „Acta MP”, IV, 1980, pp. 306 – 322, Fig. 26 – 56.

medievale, dar acestea ori nu au fost adunate, ori nefiind considerate relevante n-au fost publicate.

Chiar dacă materialul medieval lipsește, există câteva argumente privind utilizarea ruinelor castrului ca fortificație în Evul mediu. Unul dintre ele ar fi documentarea în cursul săpăturii din anul 1950 a unui strat de arsură pe suprafața valului, aflat deasupra nivelului roman³³, care indică existența unei palisade de lemn acoperită cu lipitură, ulterioară ruinării zidurilor. Fortificarea relativ târzie a pasului Oituz (vezi mai jos) se poate datora, de asemenea, existenței unei fortificații medievale ridicate prin reutilizarea valurilor apărute în urma ruinării incintei. Un al treilea argument, este însăși păstrarea în condiții bune a ruinelor, știindu-se faptul că celelalte vestigii romane (așezarea civilă și termele) au fost demolate aproape complet, iar pietrele zidăriei ar fi reprezentat, ca și în alte locuri, un material de construcții ușor de obținut. Trebuie menționat, totodată, că localitatea Brețcu, chiar dacă se află în gura pasului Oituz, direcție principală a invaziilor moldovenești și turco-tătare din secolul al XVI –lea, nu a ridicat nici o fortificație în jurul bisericii, cum au făcut alte localități mai puțin expuse.

Prin urmare, se poate concluziona că ruinele castrului de la Brețcu au putut fi folosite până în secolul al XV –lea ca fortificație de graniță, după care au devenit loc de refugiu al comunității în fața invaziilor.

Din cele prezentate mai sus, reiese că toate cele patru castre romane din regiune au supraviețuit un timp relativ îndelungat după secolul al XIII –lea. Ni se pare absurd faptul ca aceste fortificații, care în forma lor ruinată semănau relativ bine cu cetățile de pământ ridicate în primele secole ale mileniului al doilea, să fi fost lăsate în paragină și neutilizate. Mai ales dacă luăm în considerare faptul că în cazul în care se găseau într-o poziție strategică adecvată, curățarea de vegetație, respectiv întărirea cu palisade și eventual turnuri din lemn a acestor ruine, se putea realiza mult mai rapid și mai ieftin decât ridicarea unor fortificații noi.

Completând harta fortificațiilor din secolul al XIII –lea din Trei Scaune cu fortificațiile rezultate din reutilizarea ruinelor castrelor romane (Pl. 5), apare un

---

³³ *Ibidem*, Fig. 19.

sistem de fortificații amplasate în adâncime, al căror rol primordial a fost controlul drumului care trecea din Pasul Buzău, prin valea Râului Negru și a Oltului, către Depresiunea Baraolt și de aici mai departe, către Podișul Transilvaniei. Cetatea Csókás de la Ariușd, aflată în afara lanțului principal, avea probabil rolul de a controla un drum secundar dinspre Feldioara, care trecea peste Munții Baraolt. Rolul fortificației de la Brețcu se poate stabili prin supravegherea Pasului Oituz, care însă la această dată avea o importanță relativ redusă.

Acest sistem de fortificații a căzut pradă schimbării strategiilor de apărare de după invazia mongolă de la 1241, în urma căreia drumurile de peste Carpați au fost abandonate, atât ca măsură de apărare, cât și datorită nesiguranței circulației și a dispariției partenerilor comerciali din afara zonei Carpaților de Curbură. Majoritatea fortificațiilor, în special cele care se găseau în zone mai îndepărtate, au căzut în ruină, doar puține dintre ele găsindu-și ulterior un rol, devenind fortificații nobiliare sau de refugiu.

Următoarea perioadă de construcție a cetăților, începută la sfârșitul secolului al XIII –lea și care a durat până în a doua jumătate a secolului al XIV –lea, este reprezentată de ridicarea cetăților nobiliare cu donjoane interioare, având planimetrie simplă. În această perioadă, pot fi documentate în Trei Scaune cinci cetăți nobiliare, o curte nobiliară fortificată, o cetate de graniță, două de refugiu și un turn solitar, care la rândul lui putea aparține unei familii de vază.

Bixad – Cetatea Vápa, faza II (Pl. 7/1). Incintei din secolul al XIII –lea i-a fost adăugat pe latura nordică un turn cu zidurile groase de 1,5 m, având dimensiunile interioare de 3 × 3 metri. Nu se cunosc alte construcții din această perioadă. Pe baza descoperirilor formate din ceramică, pinteni și chei, această perioadă de folosire a cetății poate fi datată pentru secolele XIV – XV ³⁴. Nu dispunem de documente scrise nici cu privire la ea, nici la proprietarii teritoriului aflat în dreapta Oltului, între Defileul de la Tușnad și creasta Munților Bodoc. Singura informație disponibilă este faptul că teritoriul se afla în Evul mediu în

---

³⁴ Székely 1977, p. 61.

comitatul Târnava, ulterior Alba, iar din secolul al XVI –lea proprietarii ei sunt membrii familiei Mikó³⁵.

Cernat – Cetatea Ika sau Ciuntită (Pl. 7/2). Se află la nord de Cernat, pe creasta de la confluența pâraurilor Morii și Cernat. Cetatea, cu zidurile groase de 1,60 – 1,65 m, este lungă de 169 și are lățime cuprinsă între 15 și 25 m. Pe latura sa sudică se găsește un donjon cu plan circular, având interiorul de 3,5 m și ziduri groase de 2 m, care se păstrează cu o înălțime de 13 m. Pe latura nordică a existat un alt donjon, tot circular, care s-a prăbușit în Evul mediu. În cursul cercetărilor efectuate lângă turnul sudic, au fost descoperite vestigii (ceramică, vârfuri de săgeți, cataramă) din secolul al XIV –lea. Despre cetatea aflată pe teritoriul scaunului Kézdi nu dispunem de nici un document de epocă. Pe baza puținelor informații scrise din regiune, se poate presupune că a aparținut unui anume *Andreas, filius Uduor siculus de Kyzd*, și a fiilor săi, care stăpâneau valea superioară a pâraului Cernat³⁶.

Turia – Cetatea Bálványos (Pl. 7/3). Este cea mai cunoscută și cea mai cercetată cetate medievală din regiune. Ruinele sale de 95 × 55 m se înalță deasupra Băilor Bálványos. În cetatea de sus, cu dimensiunile de 42 × 25 m, se găsește donjonul de 8,8 × 8,8 m, o cisternă adâncă de 3,8 m și o încăpere trapezoidală având o latură semicirculară, care avea rol de capelă. Acropola este înconjurată pe latura vestică și sudică de cetatea de jos. Atestată documentar în anii 1349 și 1360, a fost construită în prima jumătate a secolului al XIV –lea de neamul Apor, dar și-a pierdut importanța în secolul următor, fiind abandonată pe la finele secolului al XVI –lea³⁷.

Bixad – Cetatea de pe Piatra Șoimilor (Pl. 7/4). Cetatea de formă patrulateră, cu dimensiunile de 55 × 10 m, având ziduri groase de 1,3 m, a fost denumită după Piatra Șoimilor, pe care se înalță. Cercetările arheologice n-au reușit să confirme existența donjonului menționat de Orbán, dar forma stâncii indică faptul că acesta putea să existe. Cetatea este atestată documentar în anul 1366, când este

---

³⁵ Bordi Zsigmond Lóránd, *13 – 14. századi magánvárak Kovászna megyében*, în „Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből”, Énlaka – Székelyudavarhely, 2012, pp. 122 – 123 (în continuare: Bordi 2012).

³⁶ Bordi Zsigmond Lóránd. *Cetatea Ciuntită (Ika) de la Cernat*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, I, 2012, pp. 29 – 46.

³⁷ Bordi 2012, pp. 118 – 122.

amintită ca aparținând familiei Mikó, centrul domeniului format din două sate ale acestora, aflate pe malul stâng al Oltului. Către începutul secolului al XV –lea, regiunea a fost părăsită din motive necunoscute, rămânând nelocuită până în secolul al XVIII –lea ³⁸.

Lemnia – Cetatea Almás (Pl. 7/5). Fortificația, având forma unui triunghi cu colțurile rotunjite, cu ziduri groase de 2 m, ridicate din piatră legată cu mortar, înconjurată de șanțuri, dotată cu un donjon pătrat de 7 × 7 m, se ridica la nord de localitate. Datorită lipsei oricărui material arheologic, poate fi datată în general pentru secolele XIII – XIV. De asemenea, datorită lipsei izvoarelor, nu cunoaștem proprietarul sau extinderea domeniului care a aparținut de ea ³⁹.

Cetatea Melcilor de la Bicfalău reprezintă un caz aparte, fiind formată dintr-un turn circular de mici dimensiuni, având diametrul de 3 – 5 metri, distrus aproape în întregime, în jurul căruia nu pot fi observate alte elemente de apărare. Nu s-au efectuat cercetări arheologice, dar pe baza formei și tehnicii de construcție poate fi datată în secolele XIII – XIV ⁴⁰.

Toate cele patru cetăți nou construite, au în comun faptul că au fost ridicate în locuri unde anterior n-au existat fortificații. Forma terenului a jucat un rol important în stabilirea formei noilor fortificații. Pe punctul cel mai înalt sau cel mai indicat din punct de vedere defensiv, se ridica donjonul de formă pătrată (circulară în cazul cetății Ika de la Cernat), fiind înconjurat de zidul de incintă, structurarea interiorului fiind minimă. Doar într-un singur caz, la cetatea Bálványos, care a fost folosită un timp mai îndelungat, găsim o cisternă și o încăpere cu închidere semicirculară, care poate fi considerată capelă, aflate în cetatea de sus, respectiv urmele unei încăperi săpate în stâncă în cetatea de jos.

O altă caracteristică specifică acestor cetăți, este faptul că ele se găsesc în zone periferice, care par a indica faptul că domeniile nobiliare aferente s-au format în regiuni proaspăt defrișate, nelocuite anterior. Rolul cetăților, alături de cel militar și economic, a fost întărirea prestigiului proprietarilor.

---

³⁸ *Ibidem*, pp. 123 – 124.

³⁹ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 117.

Atât materialul arheologic în număr redus descoperit în aceste cetăți nobiliare, cât și faptul că nu au suferit transformări, modernizări ulterioare, indică durata scurtă de viață, de unul, maximum două secole, pe care au avut-o, majoritatea fiind abandonate la finele secolului al XV –lea. Motivul abandonării lor este incert, dar se poate aduce ca argument atât sărăcirea sau dispariția familiilor care le-au avut în posesie, cât și opoziția comunităților secuiești aflate în vecinătatea lor.

Situația politică din secolul al XV –lea, marcată de primele invazii otomane și răcirea relațiilor cu Moldova, cât și înflorirea în mare măsură a comerțului extern, au făcut ca puterea regală să ia măsuri de fortificare a principalelor pasuri și trecători, prin ridicarea unor cetăți noi.

Prima dintre aceste fortificații a fost **cetatea Buzăului** (*Bodzavár*), din masivul Tabla Buții. Cetatea, de formă pătrată neregulată (66 × 23 × 55 × 30 m), a fost prevăzută cu câte un turn pe trei dintre colțuri și o clădire cu patru încăperi în colțul sud-estic (Pl. 8/1). Accesul în cetate se făcea prin două porți, cea de pe latura sudică, expusă atacurilor, fiind întărită cu un pod mobil, în timp ce cea de pe latura nordică a fost una simplă. Latura sudică a fost întărită cu un șanț de apărare în formă de V, având lățimea de 14 m. Rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anii 1995 – 1996 și 1998 au contribuit la elucidarea problemelor legate de construirea, folosirea și abandonarea fortificației ⁴¹. Astfel, aceasta a fost construită către sfârșitul secolului al XIV –lea, fiind folosită intens în secolele XVI – XVII, după care, pierzându-și importanța, a fost abandonată.

După părerea noastră, cetatea care controla „drumul Brăilei” a fost construită în deceniul al patrulea al secolului XV ca reacție la invazia otomană din anul 1432, care a penetrat în Transilvania pe acest traseu. Distrugerile de la începutul secolului al XVII –lea se pot datora în mare măsură cutremurelor de mare magnitudine care au lovit regiunea între anii 1604 și 1607 ⁴². Cetatea a fost reconstruită de către secuii din Trei Scaune, a căror activitate este atestată de

---

⁴¹ Dan Căpățână, Eugen S. Teodor, Adrian Ioniță, Bogdan Cipercă, Alexandru Bădescu. *Cetatea de la Tabla Buții (com. Cerașu, jud. Prahova) – Campaniile arheologice 1995 – 1996, 1998*, în „Materiale și Cercetări Arheologice”, serie nouă, IV, 2008, pp. 157 – 182.

⁴² Zsiros Tibor, *A Kárpát – medence szeizmicitása és földrengésveszélyessége: Magyar földrengés katalógus (456 – 1995)*, Budapest, 2000, pp. 95 – 96.

inscripția din anul 1628 descoperită în cursul cercetării. Cetatea a fost asediată și cucerită de către tătari în anul 1658, după care și-a continuat rolul de cetate de graniță, în deceniul al optulea al secolului al XVII –lea fiind menționată în ea o garnizoană din scaunul Orbai ⁴³. În anul 1687 a fost vizitată de o comisie a dietei, în vederea stabilirii lucrărilor de renovare necesare, dar acestea n-au mai avut loc, cetatea fiind ruinată complet la începutul secolului al XVIII –lea.

Cea de a doua fortificație de graniță a acestei etape, a fost **cetatea Rákóczi** sau **cetatea Oituzului** (Pl. 8/2), din pasul cu același nume. Fortificația, care controla drumul spre Moldova, era format dintr-o incintă pătrată neregulată de mici dimensiuni (30 × 20 m), cu ziduri groase de 1,6 m, întărită pe două dintre colțuri cu câte un turn, respectiv de o cazemată cu două încăperi pe cel de-al treilea. Cel de-al patrulea turn, care flanca drumul, a fost ridicat la est de incintă. Turnurile și zidurile sale au fost dotate de la început cu ambrazuri de tragere pentru armele de foc. Controlul traficului prin pas a fost asigurat și de un zid baraj, perpendicular pe axul văii, care pornea de la colțul nordic al incintei și cobora până la albia pârâului Oituz. Cetatea a fost construită în jurul deceniului al șaptelea al secolului al XV –lea, în timpul domniei lui Matia Corvinul, ridicarea ei fiind importantă atât din cauza relațiilor tensionate cu Moldova, cât și datorită faptului că fortificația ridicată pe ruinele castrului de la Brețcu devenise la acea dată depășită. Prima atestare documentară a ei provine din anul 1538. A fost deteriorată de cutremurele de la începutul secolului al XVII –lea, lucrările de renovare durând până în jurul anului 1637. Găsindu-se parțial în ruine la începutul secolului al XVIII –lea, a continuat să fie folosită ca element secundar al apărării pasului, până în toamna anului 1788, când a fost cucerită și incendiată de către turci ⁴⁴.

Ultima cetate medievală, dar și cea cu cea mai scurtă durată de folosire, a fost **cetatea Várhegy**, ridicată pe un mamelon, care se înalță cu 20 m deasupra luncii Râului Negru, în hotarul localității Leț (Pl. 10/1). Fortificația patrulateră, de 65 × 65 m, a fost dotată pe fiecare colț cu un bastion, fiind una dintre cele mai moderne

---

⁴³ Székely Oklevéltár, VI, 1897, pp. 334 – 335.

⁴⁴ Bördi Zsigmond Lóránd, *Az Ojtozi – szoros Rákóczi – vár 2004. évi régészeti kutatása.*, în “ACTA SICULICA – 2007”, pp. 301 – 318.

fortificații ale regiunii. A fost construită după anul 1562, la ordinul principelui Ioan Sigismund Zápolya. În prezent, nu se mai pot observa urme de ziduri, fiind vizibile numai șanțurile fortificației. Construirea fortificației se leagă de hotărârile dietei de la Sighișoara din anul 1562, rolul ei constând mai mult în impunerea ordinii interne și supunerea secuilor. La un sfert de veac după construirea sa, în 1599, a fost ocupată și distrusă de secui cu asentimentul lui Mihai Viteazul, iar principii Transilvaniei – ca un gest de împăcare față de secui – n-au mai reconstruit-o⁴⁵.

Autoritățile austriece care s-au instalat în Transilvania începând cu anul 1690, au preluat sistemul defensiv existent. Singura fortificație care se poate lega de autoritățile imperiale, este o fortificație de mici dimensiuni, numită **cetatea Haiducilor**, ridicată pe creasta Munților Nemira, sub vârful Ghiepar. Aceasta are o formă triunghiulară (Pl. 10/2), cu laturile de 16 metri, fiind întărită cu un șanț de apărare de aceeași formă, lat de 6 – 7 m și adânc de 1 – 2 m. Nici pe valurile păstrate, nici în incinta lor, nu se poate observa zidărie din piatră, prin urmare fortificația era întărită de palisadă, iar clădirile sale erau din lemn. Datorită faptului că nu s-au efectuat cercetări arheologice, nu se cunoaște datarea exactă a ei. Din puținele informații pe care le deținem, se poate stabili că cetatea a fost ridicată către sfârșitul secolului al XVII –lea, fiind folosită până pe la jumătatea secolului al XVIII –lea, având rolul de a stopa contrabanda cu sare dinspre Târgu Ocna⁴⁶.

În stadiul actual al cercetărilor, fortificațiile din secolele XIII – XVIII din Trei Scaune pot fi împărțite în următoarele categorii:

1. Cetăți cu incintă simplă, cu sau fără turn de poartă, folosite în secolul al XIII –lea ca fortificații de pază a rutelor comerciale;

2. Caste romane ruinate, întărite cu palisade și turnuri de lemn, folosite înaintea invaziei mongole în completarea sistemului de cetăți din piatră, dar și ca reședințe nobiliare. După secolul al XV –lea, aceste fortificații sunt utilizate în special ca cetăți de refugiu;

---

⁴⁵ Tüdös S. Kinga, *Adalékok a Háromszéki várhegyi vár történetéhez*, în „Emlékkönyv Székely Zoltán születésének 100. évfordulójára”, Sf. Gheorghe, 2012, pp. 258 – 275.

⁴⁶ Karczag Ákos – Szabó Tibor, *Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei*, Budapest, 2010, p. 217.

3. Cetăți nobiliare prevăzute cu donjoane, centre ale unor domenii, cu o perioadă de funcționare de scurtă durată (cel mult două secole);

4. Cetăți de graniță prevăzute cu turnuri, construite începând cu secolul al XV –lea, adaptate deja la utilizarea armelor de foc, care au funcționat până aproape de epoca modernă. Din secolul al XVII –lea, ele sunt completate cu mici fortificații, care au avut rolul de a stopa contrabanda transfrontalieră;

5. Cetăți bastionare, reprezentate de o singură fortificație, al cărui rol principal a fost păstrarea ordinii în teritoriu.

Lista ilustrațiilor

Planșa 1 – Fortificații din secolul al XIII –lea și castre romane în Trei Scaune.

Planșa 2 – Fortificații din piatră din secolul al XIII –lea: 1. Cetatea Vápa – faza I; 2. Cetatea Herec; 3. Cetatea Saciova; 4. Cetatea Csókás.

Planșa 3 – Castre romane ruinate: 1. Boroșneu Mare; 2. Comalău.

Planșa 4 – Castre romane ruinate: 1. Olteni; 2. Brețcu.

Planșa 5 – Sistemul de fortificații din Trei Scaune dinaintea invaziei mongole.

Planșa 6 – Fortificații din secolul al XIV –lea.

Planșa 7 – Cetăți nobiliare: 1. Cetatea Vápa – faza II; 2. Cetatea Ciuntită; 3. Cetatea Bálványos; 4. Cetatea Piatra Șoimului; 5. Cetatea Almás.

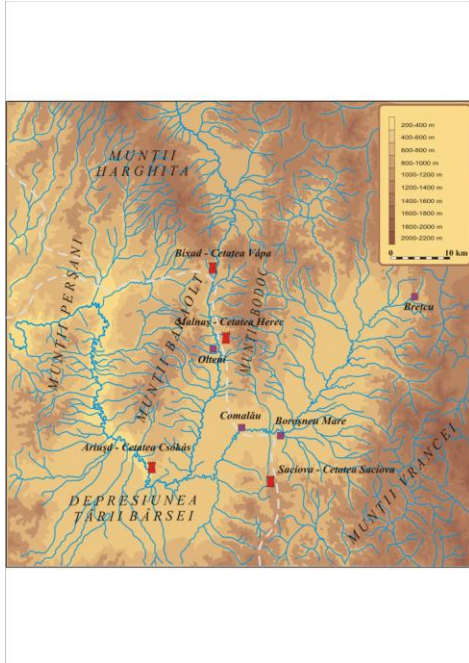
Planșa 8 – Cetăți de graniță: 1. Cetatea Buzăului; 2. Cetatea Oituz.

Planșa 9 – Fortificații folosite în secolele XVI – XVIII.

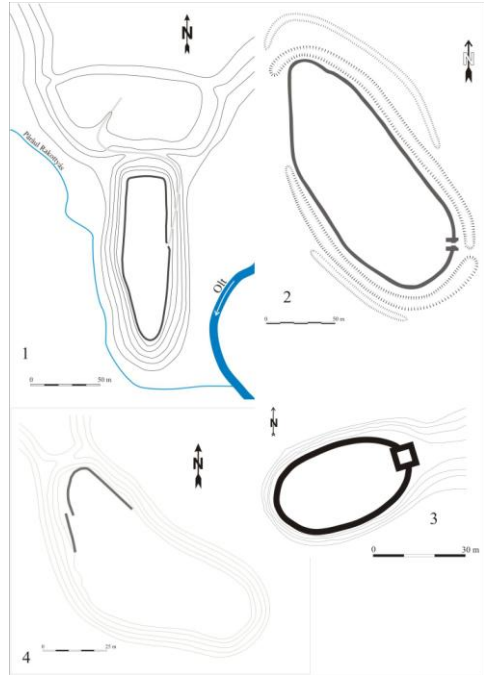
Planșa 10 – fig. 1. Cetatea Várhegy; fig. 2. Cetatea Haiducilor.

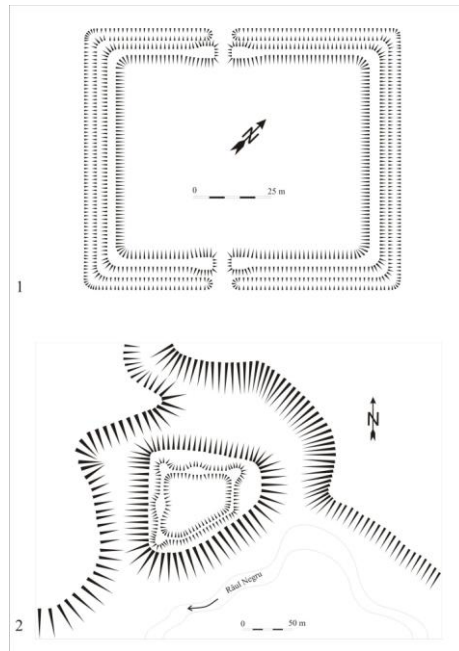

Planșa 1

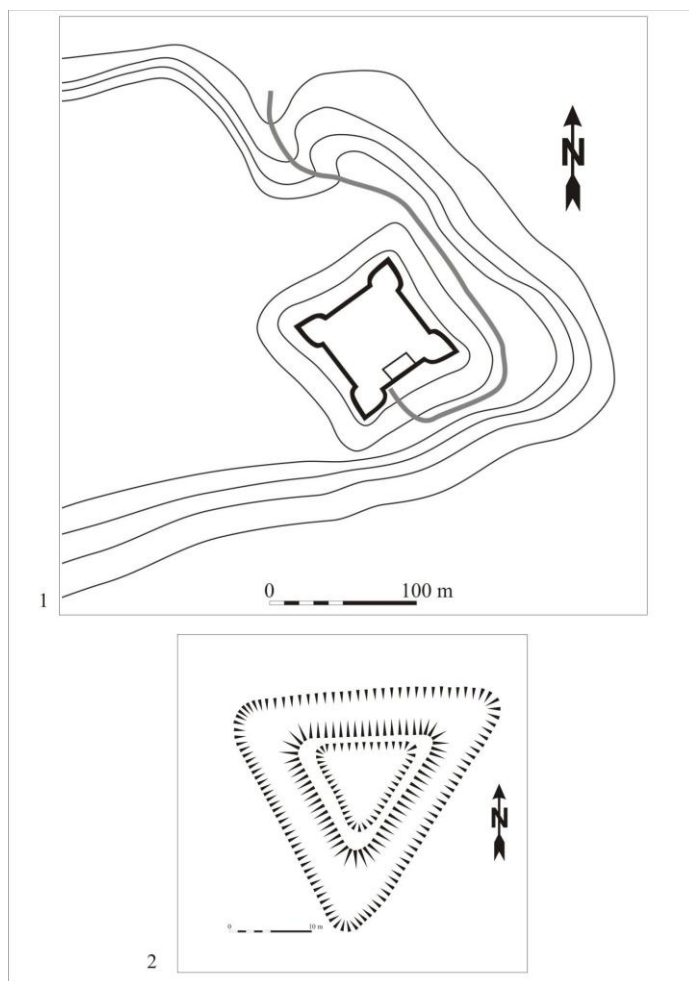
Planșa 2

Planșa 3

Planșa 10